

Záměr novely E. Hemingwaye *Stařec a moře* je jasný: ukázat sílu člověka v extrémní situaci. Jeho stařec se stal symbolem lidské nezdolnosti a vytrvalosti.

Několik studentů, patrně v rámci racionální analýzy uměleckého textu, hodnotilo novelu jako „rozvleklý popis jednoho neúspěšného rybolovu“. Je možné, že v době vyspělé tržní ekonomiky bude tento způsob hodnocení běžný. Interpretace se stanou jednoduššími.

Literární výchova badatelsky – M. R. Štefánik v uměleckém zpracování

Jindřiška Svobodová, FF UP v Olomouci
Štěpán Svoboda, PdF UP v Olomouci

jindrisk.svobodova@upol.cz
stepan.svoboda04 @upol.cz

Klíčová slova: badatelsky orientovaná výuka, didaktika českého jazyka a literatury, aktivizace žáků

Key words: inquiry-based instruction, didactics of Czech language and literature, student activation

Literary education in inquiry-based instruction – M. R. Štefánik in artistic processing

This article presents the method of inquiry-based teaching and its possibilities in teaching Czech language and literature. The authors proposed a lesson structure for the 9th grade of elementary school, which is dedicated to the personality of Milan Rastislav Štefánik and the issue of the Czechoslovak legions in the First World War. They consider the method to be suitable mainly because it activates students, evokes their older knowledge and at the same time leads to the development of independent thinking and formulation and expression skills of students.

Úvodem

Cílem následujícího příspěvku je ukázat možnosti a přínosy badatelsky orientované výuky na hodinách českého jazyka a literatury. Ve stručnosti proto nejprve představíme badatelsky orientovanou výuku jako jednu z vyučovacích metod a ukážeme, jak ji lze využít k podpoře kritického myšlení, kreativity a samostatnosti žáků, následně se zaměříme na možnosti využití této metody při práci s vybranými literárními texty (v našem případě konkrétně se dvěma žánrově odlišnými textovými výňatky).

Badatelsky orientovaná výuka (BOV)

Metoda badatelsky orientované výuky rozvíjí schopnost samostatné práce žáků, podporuje jejich porozumění tématu a aktivní zapojení do výuky (blíže Dostál, 2015, s. 40); učitel je obrazně „nutí hledat a objevovat“ při práci s textem, případně s jiným audiovizuálním materiálem. BOV je induktivní metoda, takže žáci sami vyvozují a formulují závěry, učitel zde figuruje spíše jako jejich průvodce.¹ Za významný

¹ Metoda BOV představuje aktuální směr v edukaci, popularizována byla např. také v rámci programu ČT edu (detaillnější představení a náměty na výuku viz [online] dostupné z <<https://edu.ceskatelevize.cz/okruh/badatelska-vyuka>>).

pokládáme také důraz na propojení s rámcovým vzdělávacím programem a jeho cíli, jako negativní aspekt vnímáme časovou náročnost, a to jak na přípravu hodiny, tak také na realizaci takto orientované výuky; učitel si musí dobře naplánovat časovou osu hodiny a předem detailně promyslet strukturu následné diskuse.

BOV se vyvinula z konstruktivistického pojetí výuky (Dostál 2015, s. 21; v didaktice češtiny např. Lederbuchová 1997, Hník 2014, Vala 2017), je jedním z přístupů problémového vyučování, při používání této metody si žáci osvojují procesy a postupy, které využívá věda, velký důraz je přitom kladen na přirozenou zvědavost dětí. Podporuje se kooperace, kompetence k učení, žáci jsou vedeni k samostatnosti a ke schopnosti řešit problémy.

V prvním kroku je třeba žáky k otevřenému bádání motivovat, v tomto ohledu lze využít volnost při získávání informací a kladení výzkumných otázek, které si ve vyšších fázích výzkumu mohou žáci definovat sami (výzkumné otázky ale musí být vždy položeny tak, aby byly ověřitelné a odpovědi na ně nebyly zjevné). Kladení výzkumných otázek doprovází v některých případech také formulace hypotéz, tedy předpokladů, jaké výsledky pozorování nebo výzkum přinese (hypotéza musí být vyvratitelná). Na tuto fázi pak navazuje vlastní bádání. V našem případě to velmi často znamená, že se žáci seznamují s předloženými texty, vyhledávají v nich odpovědi na položené otázky, současně dohledávají další informace týkající se např. souvisejícího historického či kulturně-společenského kontextu, a to jak v tištěných, tak on-line zdrojích (posloužit v tomto ohledu mohou i televizní či rozhlasové záznamy rozhovorů, dokumenty, reportáže apod.). Během této fáze si žáci pořizují poznámky a zapisují komentáře do materiálů, které jim byly poskytnuty. Posledním krokem je uspořádání a sumarizace získaných informací a formulování závěrů spojené s vyjádřením odpovědi na výzkumné otázky, případně s potvrzením, resp. vyvrácením úvodní hypotézy. Žáci by měli být v této fázi schopni zobecnit výsledky bádání a prezentovat je svým spolužákům. Závěry bádání mohou v ideálním případě přinášet další výzkumné otázky (Votápková a kol., eds. 2022).

Aplikace metody BOV s sebou nese změnu role učitele a žáka. Učitel nadále plánuje výuku, motivuje žáky, poskytuje jim potřebné pomůcky i odkazy na zdroje informací, během výzkumu jim ale nechává volnost a vystupuje jako jejich pomocník, nikoli nepochybnitelná autorita. Hodinu je vhodné naplánovat formou sloupcové organizace, v jejímž rámci jsou popsány aktivity učitele, žáků, předpokládaná řešení zadaných úloh žáky apod., a to vždy v jednotlivých fázích vyučovací hodiny.

Čtyři úrovně BOV

Podle úrovně a pokročilosti žáků je možné BOV realizovat na čtyřech úrovních. První se jinak také nazývá potvrzující bádání a pro žáky je nejjednodušší; hlavní roli zde i nadále hraje učitel, který položí otázky i podotázky a sám na ně také zformuluje odpovědi. Úkolem žáků je na základě práce s prameny a zdroji odpovědi potvrdit, nebo vyvrátit. Druhá úroveň, nazvaná též jako strukturované bádání, se od první liší

v tom, že učitel sice opět zformuluje otázky i podotázky, ale žáci již na ně sami hledají v předložených materiálech odpovědi. Třetí úroveň neboli nasměrované bádání je pro žáky náročnější v tom smyslu, že učitel již formuluje pouze základní badatelskou otázku a žáci po seznámení s poskytnutými materiály sami formulují podotázky a hypotézy a také na ně odpovídají. Poslední, nejsložitější úroveň se nazývá otevřené bádání, žáci si již téma badatelsky orientované výuky vybírají sami, sami si pokládají badatelskou otázku a podotázky, stanovují hypotézy apod. Role učitele je v této úrovni nejméně viditelná (Votápková a kol., eds. 2022, s. 30).

Aplikace metody BOV

Metodu BOV použijeme v návrhu materiálu pro vyučovací hodinu určenou žákům 9. třídy. Rozhodli jsme se aplikovat druhou úroveň BOV, tedy strukturované bádání, neboť ji pokládáme za vhodnou pro žáky druhého stupně základních škol, podle našeho názoru je navíc vhodná i pro žáky, kteří se s touto metodou dosud nikdy nesetkali. Využijeme horizontální mezipředmětový vztah mezi českým jazykem a literaturou a dějepisem; v obou předmětech se v tomto ročníku v rámci učiva spojeného s první světovou válkou probírá také problematika československých legií.

Žáci budou na hodině pracovat se dvěma ukázkami literárních textů, konkrétně z komiksového románu *Štefánik* (Šlajch, Kyselová, Baláž 2021, s. 146–147) a románu Rudolfa Medka *Anabase: román z války* (Medek, 1928, online, s. 27–31). V obou vybraných ukázkách je zobrazena postava M. R. Štefánika, což koresponduje se zaštrěšující badatelskou otázkou: *Jaký obraz Štefánikovy osobnosti texty vytvářejí?* Cílem takto pojaté výuky je blíže představit žákům jednu z nejvýznamnějších osobností prvního československého odboje v žánrově i dobově odlišných textech uměleckého stylu a následně je (fakultativně) porovnat s jeho obrazem v dobovém tisku (viz Pavel, 1919, s. 4–8).

Práci v hodině doporučujeme zahájit evokací stávajících znalostí. Během této fáze si žáci díky cíleným otázkám učitele vybaví, co již vědí. Žáci zrekonstruují předchozí znalosti a doplní je o vědomosti nové, aktivizují se a motivují (Zormanová, 2012, online).

V našem případě po úvodním seznámení s ukázkou komiksového románu *Štefánik* hodinu zahájíme diskusí ve třídě, jako východisko slouží např. otázky:

1. Ve které zemi a na pozadí které historické události se děj komiksu odehrává?
2. Která literární díla nebo filmy, jejichž děj se odehrává v tomto období, znáte?
3. Kteří čeští, případně světoví autoři se této historické události věnovali?
4. Čím bylo toto období významné pro naši republiku?

Další úkoly již vycházejí z práce s ukázkami. V případě komiksového románu je třeba zohlednit úlohu obrazové složky textu.

5. Důkladně si komiks prohlédněte a uveďte, k jakému funkčnímu stylu patří.
6. Se spolužáky diskutujte o tom, jakou funkci v ukázkách plní výběr barev, jaký pocit užité barvy vyvolávají, příp. jakou roli plní při vykreslení situace.²
7. Sledujte výraz tváře jednotlivých postav, diskutujte, jaké emoce vyjadřují.
8. Zapište si, co se z komiksu dovídáte o jeho hlavním hrdinovi, a své názory porovnejte se spolužáky. Ve dvojicích napište jeho charakteristiku.
9. Využijte informace z komiksu a uveďte, jakou politickou funkci hlavní hrdina zastával.

Při charakteristice postavy M. R. Štefánika doporučujeme zdůraznit okolnost, že dorazil mezi vojáky, ačkoli byl zjevně ve špatném zdravotním stavu, o jeho odhodlání a sebekázní vypovídá fakt, že nástupiště neopustil, ani když jej svírala palčivá bolest žaludku (zde úloha detailu a barev), při popisu jeho zevnějšku lze zmínit drobnou postavu a zejména ustrojení do generálské uniformy.

Na tuto úvodní fázi naváže práce s ukázkou z románu Rudolfa Medka *Anabase*: román z války (Medek 1928, online, s. 27–31), doporučujeme zaměřit se více na analýzu užitých výrazových prostředků. Učitel žáky rozdělí do menších skupinek a vyzve je, aby si ukázkou přečetli a splnili úkoly za textem:³

² Na hodině doporučujeme pracovat s barevnou ukázkou komiksu.

³ Žáci si při řešení úkolů dělají poznámky a mohou je použít v závěrečné diskusi.

Stále ho viděl před sebou.

Jak vystoupil z vlaku na čeljabinském nádraží – malý, bledý, promodralý, poznamenaný v obličeji neštovicemi. Modré průzračné, a přece tajemné oči pod znavenými, fialovými víčky, celý křehký, bezmála filigránský, zapjatý v těsném tmavomodrém kabátci francouzského generála. Jakési pestré, v Rusku nevidané řády na prsou – francouzské, italské, rumunské, srbské. A mezi nimi ruský řád svatého Vladimíra, odevzdáný mu carem.

Jak strnul v pozoru při hraní hymny – nalomeně, leč přece hrdinsky a zas teskně – divný ten člověk.

Jak pokročil potom ke starému praporu prvního pluku, starému praporu České družiny, zdvihl jeho cíp a políbil jej – první ministr vojenství. [...]

Něco silného pudilo jej k němu.

Na první pohled viděl, že to není obyčejný člověk.

A na první pohled poznal, že tento člověk stěží bude pochopen lidmi, kteří vyrostli doma v dobách nesvobody a kteří uzráli zde, na Rusi revoluční, kruté, asiatské, prosycené až do kořání hrůzou z autority, ale i děsem před autoritou. [...]

Ale modrý generál stál zase před ním. Byl tentokrát přísný a zachmuřený jeho drobný, tesklivý zjev. Díval se na Budeciusa očima přísnými a nesmlouvavými.

1. Přiřaďte text k odpovídajícímu funkčnímu stylu, uveďte, jakou funkci plní, a svůj názor zdůvodněte.
2. Zaměřte se na slovosled užitý v ukázce, vyznačte pasáže, které jsou v rozporu se současnou normou, uveďte jakou funkci v textu plní.
3. Vyznačte v textu výrazy, které jsou knižní, až archaické. Vypište si je, a pokud je neznáte, ve slovníku nebo na internetu vyhledejte jejich význam.
4. V textu vyhledejte a podtrhněte informace o tom, jak Štefánik vypadal. Využijte tyto nově získané informace a doplňte Štefánikovu charakteristiku (viz výše 8. úkol).
5. Zamyslete se nad tím, proč autor uvádí, že měl hrdina na hrudi připnuté vojenské řády. Uveďte, co to vypovídá o jeho zásluhách.
6. Ve skupině diskutujte o tom, co jste se z textu dověděli o Štefánikově povaze a charakteru, nové informace opět doplňte do charakteristiky (viz výše 8. úkol).

Poslední fází vyučovací hodiny je diskuse. Žáci během ní představí spolužákům výsledky svého bádání, cílem práce je, aby se procvičili ve vyjadřování myšlenek a ve formulování získaných informací vlastními slovy, tak si mohou naučené lépe a trvaleji zapamatovat. Druhým a neméně důležitým cílem je výměna názorů mezi žáky. Žáci si nejenom sdělí své poznatky a názory, ale mohou si také upravit a korigovat vlastní vědomostní schémata.

Práci lze fakultativně ještě rozšířit o rozbor dobových pramenů. S uměleckými texty tematicky souvisí článek publikovaný v časopise *Československý voják* (Pavel, 1919, s. 4–8):

Kdo byl v jeho blízkosti, byť jen krátce, cítil, že jest nemožno vysloviti plně, jak mocně působil tento neobyčejný člověk, tak spirituální, tak výhradně žijící svým duchem, že jeho choré tělo zdálo se jen slepě poslušnou, zcela vedlejší schránkou té jeho skutečné bytosti. [...] Jeho tvůrčí zrak pronikal do našich duší laskavě i přísně a vyvolal v nich nejlepší dřímající city a myšlenky; odhalil však také bezohledně, s tvrdostí proroka i hnusající vředy, a jako byl štědrý v lásce, kde vytušil hrdinu, tak byl neúprosný v mravním rozhořčení tam, kde objevil podlost. [...] Každý musil cítit, že tento muž drobné postavy, zsinálé pleti, modrých očí, je typem vnitřní ušlechtilé kázně a že žije a slouží pouze úkolu, který na něj byl vložen národem i historií. Úctyplné a přitom tak přátelské chování gen. Janina k němu svědčilo každému o vysoké autoritě, již měl gen. Štefánik ve spojeneckých kruzích vojenských i diplomatických. A byla to pro nás těžká zkouška slyšet v důvěrném kroužku dr. Haeringa, že při tom, jak se ministr nešetří (poněvadž jinak by nemohl vůbec do Sibíře přijet a zde pracovat), neslibují s lékaři více než ještě 5–6 měsíců jeho života. Jednali jsme s velikým mužem a věděli jsme, že neúprosný osud nám ho brzo vezme a že jeho veliké poslání ho dorazí.

Také v tomto případě je třeba vyjít z funkce analyzovaného textu a jeho příslušnosti k funkčnímu stylu a dále se zaměřit na informace, jež text přináší o M. R. Štefánikovi (zejména, jakým způsobem korespondují s informacemi uváděnými v uměleckých textech).

Závěrem je třeba zdůraznit, že „objev“ má v badatelsky orientované výuce výlučně didaktickou povahu, nejde o něco nového v pravém smyslu slova, ale o něco, co je nové pro žáka, podle J. Dostála jde o tzv. znovuoobjevné učení (Dostál, 2014, s. 39–40).

Metodu BOV jako aktivizační přístup pokládáme za vhodné doplnění výuky. Díky tomu, že její užití podporuje přirozenou zvědavost a současně vede k rozvoji samostatného myšlení i formulačních a vyjadřovacích dovedností žáků, zaslouží si podle našeho názoru místo také ve výuce českého jazyka a literatury.

Literatura

Badatelská výuka. In ČT edu. [online] Dostupné z <<https://edu.ceskatelevize.cz/okruh/badatelska-vyuka>>.

DOSTÁL, J. – KLEMENT, M. *Obraz badatelsky orientované výuky v oborových didaktikách. Trendy ve vzdělávání*, roč. 7, 2014, č. 1, s. 36–41.

DOSTÁL, J. *Badatelsky orientovaná výuka. Pojetí, podstata, význam a přínosy.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.

HNÍK, O. *Didaktika literatury: výzvy oboru.* Praha: Univerzita Karlova, 2014.

LEDERBUCHOVÁ, L. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole I.* Plzeň, 1997.

Proč badat. In: Badatelé. [online] Dostupné z <<https://badatele.cz/proc-badat/>>.

VALA, J. *Didaktika literární výchovy. Vybrané kapitoly pro učitele základní školy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017.

VOTÁPKOVÁ, D. a kol. (eds.). *Průvodce pro učitele badatelsky orientovaným vyučováním*. Praha: Vzdělávací centrum TEREZA, 2022.

ZORMANOVÁ, L. Výukové metody v pedagogice: Třífázový model učení. In: Metodický portál RVP.cz, 2012. [online] Dostupné z <<https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/16247/vyukove-metody-v-pedagogice>>.

PRAMENY

BALÁŽ, M. – KYSELOVÁ, G. – ŠLAJCH, V. *Štefánik*. Praha: Labyrint, 2021.

MEDEK, R. *Anabase: román z války*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1928. [online] Dostupné z <<https://ndk.cz/view/uuid:b7c87340-43bc-11e8-bef9-005056827e51?page=uuid:cc53a210-68c1-11e8-bfeb-5ef3fc9bb22f>>.

PAVEL, A. Generál Štefánik mezi námi. *Československý voják*, 1919, č. 24, roč. 2, s. 4–8.

Z nové umělecké literatury

Vyjádřit svoji zkušenost

Nad knihami poezie Yvety Shanfeldové, Lenky Chýle a Luboše Svobody

Martin Lukáš, ÚČL AV ČR v Praze

m.lukas@centrum.cz

Klíčová slova: Yveta Shanfeldová, Lenka Chýle, Luboš Svoboda, česká poezie, zkušenost

Key words: Yveta Shanfeldová, Lenka Chýle, Luboš Svoboda, Czech poetry, experience

Expressing One's Own Experience. Notes on the Poetry of Yveta Shanfeldová, Lenka Chýle and Luboš Svoboda

The article discusses three poetry collections, i.e., Yveta Shanfeldová's *Výstava posedlostí*, Lenka Chýle's *Raná*, and Luboš Svoboda's *Koleje jsou pevně přibité k vidění*, all of which were published in 2024. For Yveta Shanfeldová, to dwell inside her native language when writing poetry is to exist in a more complete manner. Lenka Chýle rewrote her personal diary of a shepherd into a revealing lyrical diary of how to cope with a life crisis. Luboš Svoboda experimented with a VR headset to expand his imagination. Each of these authors seeks to express their own experience to better understand what it is like to be a human being.

Zkušenost autora či autorky se v poezii uplatňuje nevyhnutelně a význačně, jakkoli dalekosáhle byla proměněna v literaturu. Někdy je však zdůrazněna, stává se vlastním tématem a autor či autorka ji podávají jako to, co se skutečně stalo a co lze – zdánlivě paradoxně – vyslovit adekvátněji a pochopit naléhavěji prostřednictvím básnické promluvy.